

Iokepa Pu'ipu'i Wainuke Maka'ai
 Interview with Larry Kimura and Charles Langlas at Ka'ūpūlehu,
 April 27, 1996

(Hawaiian transcribed by Kepā Maly and later edited by C. Langlas;
 translation and additional notes by C. Langlas)

Tape 1, Side A:

Most of Tape 1 was done at a restaurant adjacent to Waiakauhi pond,
 which lies south of Kona Village resort (site of former Ka'ūpūlehu
 village) and in the area of the Hulalai Development Corporation
 resort.

CL: With uncle Joe Maka'ai at Ka'ūpūlehu.

LK: Mamake holo i 'ō e wala'au ai... [voices laugh]

CL: Ha'i 'oe i kou inoa.

JM: Ko'u inoa o Iokepa Pu'ipu'i Maka'ai. Hānau 'ia au ma
 Pu'uānāhulu, and ua lawe 'ia au e ko'u kupuna wahine a hānai ma
 Ka'ūpūlehu. Ma laila wau i hānai ia ai a nui.

CL: Ma ka makahiki 'ehia 'oe i hānau 'ia ai?

JM: 'Umi kūmāiwa 'umikūmāhiku, Malaki 'umikūmālua. [pause]

CL: Mamake 'oe e ha'i i nā inoa o kou mau mākua, kou mau kūpuna i
 hānai 'iā 'oe?

JM: 'Ae. Ko'u mama, kona inoa o Kaehulani Purdy, no Pu'uānāhulu
 'o ia. But, ko'u papa hānau 'ia ma kēia 'āina nei, 'o Maka'ai
 Pu'ipu'i kona inoa. And ho'i 'oia i mea, i Pu'uānāhulu, hana no
 kēlā hui o Lope Haina, e? so ma laila 'oia i hui ai me ko'u mama,
 a male lāua. And hana 'oia me ka hana paniolo me 'ohana Hind.
 Ko'u 'ohana, 'umi kūmākahi, ko mākou nui, keikikāne, keikamāhine.
 [pause]

CL: O kou makuakāne, Kaohulani?

JM: No, ko'u makuahine kēlā, Kaehulani.

CL: E, Kaehulani.

JM: 'Ae. Ka mist ho'i. Ko'u papa 'a'ale, Maka'ai Pu'ipu'i
 [chuckles]

CL: Pu'ipu'i. O kona inoa hope...?

JM: Piha. O, kona inoa hope o Maka'ai.

CL: 'O Maka'ai.

JM: A kona inoa, mea, kapakapa 'o Iokepa e. But kēlā po'e i ke au
 kahiko mamua, 'a'ale lākou kahea ka inoa hope, you know, ka inoa
 mua wale no.

CL: Ka hapa nui o ka manawa, ua kapa ia 'oe e Pu'ipu'i, ai'ole 'o
 Iokepa?

JM: Maka'ai.

CL: Maka'ai?

JM: Uhmm, ka inoa hope. 'A'ole lākou kahea ka inoa mua. Maka'ai.
 Mahape, hiki mai ko'u anakala, a 'elua Maka'ai. Kēia 'ōlelo
 Maka'ai, 'ōlelo 'ia mai 'oe "Maka'ai hea, Maka'ai nui, o Maka'ai
 li'ilii'?" [chuckles] Ahhh, po'e kahiko e. Yeah.

CL: Alaila, noho 'oe i Ka'ūpūlehu a hiki i ka makahiki hea?

JM: 'Umikūmāhiku, and ho'i wau i uka hele i ke kula e.

CL: 'Ae.

JM: Kēlā mau lā ke 'oe, 'a'ole hele i ke kula, hopu 'ia 'oe e ka maka'i [chuckles]. So hele i ke kula e? A'o i ka 'ōlelo Hawai'i[sic: 'ōlelo haole], a ko mākou hele ana malaila, nui ko mākou ho'opa'i 'ia, nā lā a pau. No ka mea, ma'a mākou i ka 'ōlelo Hawai'i, i waho i ka pā kula, pā'ani, 'ōlelo Hawai'i wale no. And hele mai ke kumu [chuckles]. Lo'a 'oe i ka lā'au. "Mai 'ōlelo Hawai'i ma loko nei, 'ōlelo haole." Kapu e, kēlā mau lā. 'A'ole hiki iā 'oe ke... Well pololoi nō, ke kula haole, no ka mea kēlā mau lā 'ōlelo Hawai'i wale no nā keiki, 'a'ale lākou 'ōlelo haole. Pa'akīkī, e? ka 'ōlelo haole.

CL: O kēlā ke kula 'o Kona waena?

JM: 'A'ale, Pu'uana'hulu. Ke kula 'o Kona waena, 'o ia ke kula ki'eki'e mua loa ma Kona nei. 'Oia ke kumu kūkulu 'ia kēlā kula i waena o Kona waena. Kumu kahea 'ia Kona waena, ai i waena. Kona 'akau ma 'ane'i, Kona Hema, a ke kula, Kona waena. Hele mai, hele mai, kēlā wale no ke kula nui ma kēia moku, kēia 'ao'ao 'o Kona e.

CL: So kou hele mua i ke kula, i ke kula hea?

JM: Kula ma Pu'uana'hulu.

CL: Ma Pu'uana'hulu?

JM: 'Ae, mai ka papa 'ekahi, a hiki i ka papa 'eono. Malaila ....

CL: Ua noho 'oe malaila?

JM: A ma laila ko'u mama. Ko'u mama no kēlā wahi, noho ia ma laila.

CL: A ho'i 'oe i Ka'ūpūlehu no ke kau wela?

JM: Well, ma laila ko'u tūtū, me nā mea i hānai ia'u e. Kau wela ho'i kahakai. Iune, Iulai, Aukake, a ho'omaka ke kula, ho'i mauka. [pause]

LK: 'Anakala, ko 'oukou noho 'ana i Ka'ūpūlehu, pehea, holoholo 'oukou me ka po'e kipa, me ka po'e o kēlā 'ao'ao, Kūki'o paha?

JM: Holoholo a hiki i Makalawena. Makalawena kēlā mau lā, 'oia ke kapikala o kēia po'e kahakai. A malaila mākou e hele ai kū'ai e. Hale kū'ai Pākē malaila. 'Elua hale kū'ai Pākē malaila.

LK: No wai ka hale kū'ai o laila?

JM: Pākē!

LK: 'A'ole maopopo iā 'oe ka inoa?

JM: Akona and Akuna [chuckles].

LK: Akona me Akuna.

JM: 'Ae.

LK: Pehea 'o uka 'o Kalaoa, 'o ia 'ohana ho'okahi no?

JM: Yeah, Ahuna kēlā ma Kalaoa.

LK: O, Ahuna?

JM: 'Ae.

CL: O, Akuna me Ahuna.

JM: Keia nei 'o Akina.

LK: Akuna.

JM: Uhmm.

LK: Pehea, ke hele 'oukou i, a, holoholo kahakai, ma kahakai no he ala hele e hele ai?

JM: 'Ae, lo'a ke ala nui ma kahakai. And makou, ko mākou wāwae māno'ano'a, me kēlā malalo, holo nui i ka 'a'ā, 'a'ole 'eha. [chuckles].

LK: 'A'ā?

JM: 'A'ole kāma'a. Ma'a e? ka wāwae, holoholo maluna o ka 'a'ā pōhaku. Kēia manawa 'a'ole hiki, 'eha. Mamua, kamali'i, ohh! 'O ke kumu kahea 'ia "Nohea mai 'oe?" "O, no Ka'ūpūlehu." "A, wāwae pelekua 'oe." [chuckles] Kahea 'ia wau, ku'u wāwae pelekua. Ke mākou hele i Waimea, hele mākou i uka i ka hale o ko'u 'anakē e. Ko'u po'e hoahānau 'ike mai, "O, o, ke hele maila 'o Pelekua." [laughs]. E Pololoi, nui ka wāwae, māno'ano'a, e, ma lalo. Nānā lākou, "Hu, kēlā 'ano wāwae!"

LK: O mahalo.

CL: Kali iki 'oe [checks recorder]... 'ae maika'i, ke kani nei.

CL: Ha'i paha 'oe e pili ana kāu hele mau 'ana i kēia Waiakauhi.

JM: Nā ahiahi a pau mai ka pō'akahi a i pō'aōno, hele mai ma 'ane'i. I nā 'ōpae, e? ka 'ano 'ōpae 'ula'ula. Kēlā mea maunu no ka 'ōpelu. [pause]

CL: Ma nā mahina a pau o ka makahiki?

JM: 'Ae, nā mahina a pau. Koe ka Lā Pule. Lā Pule, lā mea kēlā haipule, 'a'ole hiki iā 'oe ke hana, 'a'ole hiki iā mākou, kamali'i ke hele pā'ani. 'A'ole pā'ani. Noho i loko o ka hale, ho'olohe ka 'ōlelo, wehewehe 'ia ka 'ōlelo Paipala, o Iesū Karisto, kēlā 'ano e? Wehewehe 'ia nei iā mākou. Hīmeni haipule.

CL: Hiki iā 'oe ke wehewehe i ka hana ma 'ane'i nei?

JM: Yah, well, ka hana aha? Ma hea?

CL: Ma kēia Waiakauhi, ka lo'a ana o ka...?

JM: Kēia, ka hana o kēia Waiakauhi, 'oia ho'i ka 'ōpae, ma 'ane'i e ki'i 'ia ai ka 'ōpae 'ula.

CL: 'Ae.

JM: Mea maunu kēlā no ka lawai'a 'ōpelu.

CL: Pehea 'oukou e ki'i ai?

JM: Ma ke kā'e'e. Kā'e'e. Holo ka 'ōpelu ma, ka 'ōpae pili i ke kapa, a, huki 'oe i luna [chuckles] oh, piha, ehh. Kēlā...

LK: Mālama ola 'ia ka 'ōpae?

JM: 'Ae, mālama ola 'ia.

LK: I loko o kahi pākeke?

JM: Pākeke wai, yeah.

LK: Ho'iho'i ola 'ia?

JM: ___ kakahiaka a huli i loko o ke kini e.

LK: Nō ka...?

JM: Lawai'a.

LK: Lawai'a i waho?

JM: 'Ae.

LK: Ka 'ōpae, 'a'ole make?

JM: 'A'ole, ola kēia 'ano 'ōpae 'ula.

LK: Ia ao 'ana a'e.

JM: 'Ae. 'A'ole. Nānā mākou, holoholo nei [ka 'ōpae] i loko o ke kapu wai e.

LK: No laila, ka 'oukou manawa, ko 'oukou manawa e hana ai i ke ka'a'ai e, kēlā?

JM: Ka'a'ai, 'ae.

LK: Pehea e hana 'ia ai kēia 'ōpae, pehea?

JM: Ka 'a'ai, nui ka welu, e like me kēia.

LK: Huinakolu, huinaha?

JM: Me kēia, ka welu me kēia, me kēia nei.
 CL: Huinakolu?
 JM: 'Ae, aia ma 'ane'i nei lo'a kēlā pōhaku 'alā.
 LK: Kēpau?
 JM: Kēpau, me kēia nei, me ke kaula e. A, hana 'ia me kēia a, hana mua kēlā lepo, lepo 'ele'ele.
 CL: 'Ae.
 JM: A mahape, a kau mai kēlā 'ōpae 'ula maluna, then pelu 'oe kēia, me kēia, kēia, and then wili, and then ho'opa'a ka...wili ke kaula kekahi e? Ka manawa 'oe ho'oku'u e hānai ka 'ōpelu, ho'oku'u 'oe i lalo a na kēlā lola no e lola i lalo, and hemo ka 'ōpae i loko o ka 'upena e? Pi'i mai ka 'ōpelu ma ka 'ao'ao mai a hiki i luna a komo i loko. E, aloha ke wau nānā i ka 'ōpelu. Hūpō, e? 'a'ole lākou no'ono'o he mea kēlā e hopu 'ia ana lākou.
 LK: Ma hea mai ka lepo i lo'a ai iā 'oukou?
 JM: Ma kēlā Pu'u Nāhāhā, kēlā 'ano lepo 'ele'ele. Ma waenakonu o kēia po'e 'a'ā pōhaku, 'ele'ele ka lepo. Ma laila e ki'i ai ka lepo.
 LK: Ma waena o nā 'a'ā?
 JM: 'A'ā pōhaku.
 LK: He lepo maoli nō?
 JM: 'Ae, but 'ele'ele ka lepo, 'a'ale ke'oke'o, 'ula'ula [chuckles]. Maika'i ka 'ele'ele, ka...
 LK: 'A'ole lo'a ka, ia 'ano lepo i kai nei?
 JM: 'A'ole.
 LK: Pehea ka nui o kēlā lepo i hui pū me ka 'ōpae, he ho'okahi pōholima?
 JM: Ho'okahi poho lima, lawa.
 LK: Lepo, a ka 'ōpae, li'ili'i no?
 JM: Yeah, li'ili'i.
 LK: 'A'ole ho'onui i ka 'ōpae?
 JM: Uh-umm.
 LK: Eh?
 JM: Ka mea nui e pi'i ka 'ōpelu i luna a komo i loko o ka 'upena, huki i luna.
 LK: 'Oia ka ka'a'ai nui ka 'opae i loko.
 JM: 'Ae.
 LK: ...Iloko?
 JM: Ummm.
 LK: Eh? Ahh. No laila, ho'owalewale wale no ka 'oukou?
 JM: Yeah, ho'owalewale, komo, komo i loko o ka mea 'upena, ho! nui. Ho'okahi manawa 'oe ho'oku'u ka 'upena, huki, lawa. Kau ma ka wa'a, o boy [chuckles] ? 'a'ale i loko...
 LK: Nui?
 JM: Piha i ka 'ōpelu e? Then ho'i mai, kē 'oe pae aku i uka, a nā wahine, mākaukau. Nā lākou e ho'oma'ema'e ka 'ōpelu, 'oki, hana, and mālama lākou i ka palu eh. Hana palu kekahi...
 CL: Pehea ka... he kānaka hāpai wa'a?
 JM: No, na mākou no a pae i ka wa'a. Lele 'oe a pae i kēlā wa'a.
 CL: A'ohe po'e e hāpai wa'a?
 JM: 'A'ole, 'a'ole. But nā wahine, nā lākou hana ka 'ōpelu, kaha, ho'oma'ema'e.

LK: Ka ma'amau o ka holo 'ana i waho, i luna ka wa'a 'olua wale no, a he kanaka hoa a'e paha...

JM: No, 'elua wale no.

LK: 'Olua me kou...?

JM: Ko'u tūtū, 'oia ke kapena mahope, nāna hana kēlā uliuli, 'o wau mamua hoe, hoe [chuckles].

LK: 'Ae.

JM: 'Oia wale no.

CL: A'ohe keikikāne e a'e ma laila?

JM: Lo'a no but, 'a'ole lākou hele me mākou e? Lākou hele no, but lo'a ko lākou wa'a e. Hele lākou me ka lākou kūpunakāne, kūpuna...

LK: No laila, a'ohe mikini, he hoe lima wale no?

JM: Hoe! 'A'ole lo'a mikini [chuckles]. Tha't's why mahalo ka po'e Kepanī. Po'e Kepanī ka mua loa i hele mai ai me kēlā 'ano wa'apā mikini kakalina e. Ma ka 'ao'ao lo'a kēlā mea e, hemo [chuckles]. Yeah, lākou ka mua loa.

LK: No laila, ke hele mai 'olua me kou kupunakāne, o tūtū Mahikō kēlā?

JM: 'Ae Mahikō.

LK: A, hiki 'ana ma 'ane'i, ho'omaka e napo'o ka lā, ahiahi?

JM: 'Ae, ahiahi.

LK: Hele mai na ke kukuihelepō?

JM: 'A'ole, ho'i ma ke one e.

LK: 'A'ole kukui?

JM: Because pō'ele'ele, hiki iā 'oe ke 'ike i ke one ke'oke'o [laughs].

LK: Ah. Pehea ke kā'e'e 'ana i ka 'ōpae?

JM: A, e kēlā 'ano po'e 'ōpae, o, honi lākou i ke 'ala o kēlā mea, o ka...o—mumulu lākou. Hūpō e. 'A'ole lākou hele i ke kula [chuckles], 'oia ke kumu...

CL: Ke 'ala o ke aha?

JM: Ke 'ala o kēlā mea lepo paha, kēlā 'ano wai kā'e'e ma ka 'ao'ao, puehu mai waho. From there then mākou e...

LK: Akā, i ka pō lana e, ka 'ōpae 'ula? Lana i ka...

JM: Well, kekahi lana i luna, but kekahi, hiamoe e, malalo. But ke 'oe hana, mea, nākeke, o pi'i akula... 'a'ole lākou holo me kēia, holo i luna, hūpō yeah. 'A'ole lākou holo a pe'e ma ka 'ao'ao, pi'i i luna, ke 'ike mai i ka 'upena, holo lākou, but pa'a i ka 'upena ma ka 'ao'ao. Kau...

LK: 'A'ala ka mea kā'e'e.

JM: 'Ae. Ho'okahi manawa, 'elua manawa, lawa. Piha ke pākeke.

LK: Ua mo'olelo mai 'oe, kāhi manawa, hele mai 'oe me kou kupunakāne i ke ahiahi, ki'i i kēia 'ōpae. Aia a ho'i 'ana a lo'a 'olua i kēlā huaka'i o ka pō.

JM: [laughs]

LK: Ha'i mai kēlā mo'olelo.

JM: Mamua, 'a'ole wau puni i kēlā 'ano e, huaka'i, hiki i ko'u 'ike maka 'ana, oh. _____ no'ono'o, e, pololoi kēia 'ano po'e Hawai'i [laughs]. Mamua ko'u tūtū, 'a'ole 'oia puni i kēlā 'ano e? Because, ikaika, hele mai ka missionary ma 'ane'i a, hele kona po'o a piha i ke Akua wale no ma ka Lani. But, i ko'u 'ike 'ana i kēlā 'ano, o—. 'Ike wau ko'u tūtū, lalau ia'u, ho'omoe maluna ka

mea...moe 'oia maluna o'u. But, no'ono'o wau, heaha la kēia 'elemakule, mamake paha pepehi ia'u a make e [chuckles]. Ma hape lohe wau, ke 'oe lohe kekahi po'e 'ōlelo ana "Alia," 'ohana kou ma kēlā huaka'i. Ke 'a'ole lo'a kēlā 'ano 'ōlelo "alia," make ana 'oe. Pepehi 'ia ana 'oe na lākou, make wale.

LK: Ma kēia lae kahakai nei i hana 'ia mai ai?

JM: 'Ae, i hiki i Ka'ūpūlehu.

LK: Kēlā manawa 'olua me kou kupunakāne?

JM: Yeah, kēia lae kahakai.

LK: Pehea 'o ia i 'ike ai e huaka'i ana?

JM: 'Ike 'o ia ma ka makani, kēia 'ano makani Hulumano, ma kai mai. And hiki iā 'oe ke maopopo ka ma[kani] Hulumano pā mai ana e. Wela e, pō'ele'ele. Mana'o no wau, gee, wela maoli, 'a'ole mahina, 'a'ole lā e. A 'ōlelo 'o ia, "'A'ole, huaka'i ana." A no'ono'o wau he aha la kāna wala'au nei, huaka'i? [laughs] O, ko'u lohe 'ana mua kēlā, u-maka'u wau. Mai kēlā manawa mai, 'a'ole wau mamake hele nei i ka pō'ele'ele, ka'e'e 'ōpae. I ke ao wale no [chuckles].

CL: Ua lohe au ['oe] i kekahi mea?

LK: Ua lohe i kekahi o kēia po'e?

CL: I kēlā huaka'i?

JM: Lo'a e.

LK: Heaha ke 'ano o...

JM: O— like me kēlā 'ano po'e o Tahiti paha, pum pum pum [slapping hands].

CL: Ka pahu?

JM: Pahu, wala'au kekahi e. Po'e huaka'i, e like me kākou, hele ana kākou holoholo, nui e. Wala'au, wala'au, wala'au e [chuckles]. Me kēlā ka po'e huaka'i.

CL: Mai hea, mai hea, mai ka 'ao'ao hea mai lākou?

JM: 'O wau, ua nīnau wau i ko'u tūtū, "Mai hea mai lākou?" He tell, "Mai kāhi mau ana mai." Nui ka po'e make, kanu i loko, kiloi i loko o ke ana e. Mai laila mai, ko lākou wahi kēlā. Hele lākou i ka holoholo [chuckles]. 'O wau, no'ono'o, e—'a'ole wau puni.

LK: Pehea kēlā ho'ohia...mea, ho'omoe 'ia 'ana 'oe i lalo, pehea ka lō'ihī e moe ai i lalo?

JM: Oh, about, maybe iwakālua minuke, pau.

LK: Pālala 'oe.

JM: Pau ka makani, a'ohē makani, mālia. A 'ōlelo ko'u tūtū, "Ho'i kāua." [chuckles] A ho'i.

CL: A ua hele ka huaka'i i ka hema?

JM: Hele me kēia, 'ae, kēia 'ao'ao. Hele lākou, ka'apuni e.

CL: Ka'apuni?

JM: Yeah, ka'apuni kēia mokupuni, hiki i Puna, Kalapana, Puna, a hiki i Hilo paha. Pehea la...

CL: [indistinct]

JM: Heh?

CL: Ho'okāhi huaka'i no ia, ka'apuni i ka moku?

JM: E naue nui! 'A'ole pōkole ka laina. 'ōlelo ku'u tūtū, "'A'ole hiki iā 'oe helu, 'ehia po'e." Lō'ihī o...

LK: Po'e 'uhane kēia?

JM: Yeah, po'e 'uhane. But, ho'okāhi mo...ho'okāhi mea a'u,

Hawai'i kēia hele ma laila, kēia wahi wale no.

LK: Pehea ko Kūki'o po'e, lo'a ko lākou wahi?

JM: Lo'a wai 'ōpae kēlā...

LK: No laila, a'ohe kanaka e noho ana i kēia wahi nei o Waiakauhi?

JM: Mamua, 'a'ole lo'a.

LK: A mahea, ma Kūki'o, lo'a e?

JM: O, Kūki'o, piha.

LK: No laila, mawaena o Kūki'o me Ka'ūpūlehu, o kēia wahi nei, 'a'ohe kanaka?

JM: 'A'ole! Maybe, mamua loa, lo'a, ka manawa nui ka po'e Hawai'i e, noho ana ma kēia... Ko'u manawa, pau.

CL: Ua 'ike 'oe i kekahi kahuahale ma 'ane'i nei, ma kēia kahakai?

JM: Ma ke 'ao'ao nei lo'a, mauka.

CL: Mauka o nā loko wai?

JM: Uhhh, lo'a. Because, ka po'e kahiko, mamua hana lākou kahuahale, like me kēia manawa, lo'a kēia 'ano kahua ki'eki'e. Mamua, 'a'ole, pā pōhaku a-kēia ke ki'eki'e pa... Then ho'opiha 'ia ka 'ili'ili i loko. Piha, then hana, kūkulu ka hale maluna. But kēlā manawa, 'a'ole lo'a papa hele [chuckles]. Lawe mai kēlā 'ano 'ili'ili, li'ili'i e. Pa'a, then ulana ka moena. Ka moena me kēia ka māno'ano'a, hāli'i 'ia.

LK: Nohea mai la ka 'ili'ili?

JM: Hele kahakai huli.

LK: A'ohe ho'okāhi wahi lo'a...?

JM: 'A'ole.

LK: Ma 'ō, ma 'ane'i paha?

JM: Ma 'ō, ma 'ane'i. Nui ka po'e e, kōkua. Po'e Hawai'i kēlā mau lā, kōkua kekahi i kekahi. Kūkulu hale 'oe e, ma laila, 'alu like. Cause kēlā mau lā 'a'ole lo'a ka kamanā hele mai kūkulu kou hale, uku iā ia, 'a'ole. Po'e Hawai'i mamua, kōkua aku, kōkua mai.

CL: Ua 'ike 'oe i ke kūkulu 'ana i ka hale ma Ka'ūpūlehu?

JM: Kēlā 'ano pā, you know, pā pōhaku?

CL: Ah.

JM: Me kē'ia ke ki'eki'e e?

CL: 'Ae.

JM: And then they ho'opiha hou ka pōhaku and then lū ka 'ili'ili maluna.

CL: Ua 'ike 'oe kēlā...?

JM: 'Ae, oh yeah. Ke 'oe nānā, e like me ka heiau [chuckles]. Grave yard maybe kēlā. 'A'ole, ke au kahiko, kahuahale kēlā, 'a'ole like me kēia au, nānā ke 'ano kahua, ki'eki'e e. Mamua, 'a'ole, ha'aha'a, pili i ka lepo. But, ma'ema'e ka lākou hana 'ana e. Hale mau'u e. Ulana ana, o- maika'i. Ke ua nui, 'a'ole komo ka ua, 'a'ole kulu e.

LK: He one kekahi wahi? [inaudible]

JM: Wela nei yeah [chuckles].

LK: Aia kāu kī 'aha kī 'anakala, inu...

JM: Nui ka wela.

LK: 'Ae. [pause, tinkling of glasses]

CL: He mea e a'e e pili ana i kēia Waiakauhi?

JM: Yeah, mea e a'e no kekahi, but pōina, ua lō'ihi loa e.

CL: E!

JM: Nui ka mo'olelo o kēia wahi nei.

LK: Pehea ke kahakai nei, o mua nei, hele ia e 'oukou?

JM: 'Ae, he wai lawai'a kēlā, 'o he'e i kēia wahi. Ka lawai'a 'ō he'e o— nui ka he'e.

CL: E!

JM: He'e, squid ho'i.

CL: 'Ae.

JM: But, 'ole 'ae 'ia 'oe he'e li'ilili'i, 'olelo 'iā 'oe, "E, ho'oku'u kēlā he'e." Ke 'ano he'e nui me kēlā o...

CL: Pehea 'oukou i lawai'a ai i kēlā he'e?

JM: Kēlā mea hou, ihe e kēlā.

LK: Ihe hao e?

JM: Hao.

LK: Me ka...he 'ō?

JM: Yeah, me ka 'ō.

LK: Kēia kahakai nei?

JM: Yeah, kahakai.

CL: Kokoke i kahakai?

JM: Yeah, 'a'ole 'oe e hele i waho loa, kokoke ma 'ane'i no. Because, ka po'e Hawai'i mālama lākou e. Lākou, hele lākou ki'i, maybe lawa no mea'ai e, no nā po'e, pau. Kēia au, 'a'ole, 'ānunu e? No na kalā, lawe lākou nā he'e li'ilili'i a pau, kū'ai e. [pauses]

CL: Ua hele 'oukou i ka lawai'a no kekahi 'ano i'a e a'e ma'ane'i?

JM: Well, ma 'ane'i nei, ka hapa nui o ka i'a, kēlā 'ano pualu, you know, 'upena ku'u kekahi. Manini, kēlā...

CL: 'Upena ku'u?

JM: Yeah. Po'e Hawai'i mamua 'upena moemoe [chuckles], huki 'oe e. And po'e hele mai a...

CL: Ma ka pō a i 'ole...

JM: Well, kekahi po'ele'ele.

Side B

JM: Kēlā mau lā, 'a'ole lo'a kēlā 'ano kalā pepa, you know. Kala 'ula'ula, gold me ka silver. 'A'ole lo'a kalā, ke lohe 'oe i ke kani ting, ting, ting! [chuckles] Nānā mākou [421 inaudible] ...ma ko kākou puka u—nui ke kalā. Po'e Pākē, uku ana e. Kēia manawa, o, kalā pepa e.

CL: 'Ae. Pehea ka moi. Ua lawai'a moi 'oukou?

JM: Yeah, lo'a. Lo'a ka 'ana moi ma 'ō, kēlā 'ao'ao ma 'ō. Ma Ka'ūpūlehu Village, kēlā 'ao'ao.

CL: Pehea ma kēia 'ao'ao?

JM: 'A'ole wau i 'ike, 'a'ole wau maopopo. Kēia 'ao'ao nei, nui ka 'anae ma laila.

LK: Pehea kēia lokowai, 'a'ole i'a i loko mamua?

JM: 'A'ole, 'ōpae wale no. Ko'u mana'o, ka po'e Hawai'i, 'a'ole mamake kiloi i ka i'a i loko, no ka mea mamake lākou mālama i ka 'ōpae e.

CL: 'Ae.

JM: Ke ho'okomo ka i'a, pau ka 'ōpae i ka 'ai 'ia [laughs]. Piha ko lākou 'ōpū, ho'i lākou i lalo a hiamoe e. 'O ia ke kumu 'a'ole

ho'okomo 'ia ka i'a. 'Ōpae wale no, mālama 'ōpae. Kēia manawa, aa, pau. [pause]

LK: Pehea kēia 'ano ulu 'ākulikuli, mamua, lo'a kēia 'ākulikuli ulu ala ma kapa o ka loko wai?

JM: Oh yeah, kēlā 'ano, yeah.

LK: Mea aha kēlā. Ho'ohana 'ia no e 'oukou?

JM: No ka imu.

LK: O, imu.

JM: Kīloi 'ia maluna you know, hana ka 'ili'ili a pau, and kīloi. Then, uhi 'oe ka mea maluna e. A komo ka pu'a kālua maluna, kāu mea kālua ana. Yeah.

LK: 'Ae, no ka mea, 'a'ole mai'a, 'a'ole...

JM: 'A'ole, uh-umm.

LK: O kēia paha ka hāli'i.

JM: Kēia ka hāli'i, 'ākulikuli. [pause]

CL: Ua lo'a iā 'oukou mai kēia wahi mai, 'a'ole mai Ka'ūpūlehu mai.

JM: Ke aha?

CL: Kēlā 'ākulikuli.

JM: No kēia wahi nei, ulu no ka 'ākulikuli.

LK: Ma Ka'ūpūlehu kekahi.

JM: 'Ae, ma Ka'ūpūlehu kai.

LK: Nui ka loko wai.

JM: Ua 'ōlelo 'ia kēia 'ano mea nahelehele a pau e ulu nei e, na ka manu e lawe mai. Doodoo lākou, helele'i ka hua e. Ulu. Ma ka 'ōlelo o ku'u tūtū, "Nawai e lawe mai? Na ka manu ho'i. Hele mai nei ma 'ane'i nei a ki'o" [chuckles]. Ma hope wau no'ono'o, 'ae pololoi. 'Akamai ka manu, hele mai ma'ane'i, ho'oku'u 'o ia kēlā po'e 'ōpala nei yeah. Na ka manu kēlā.

LK: 'Anakala, kama'āina 'oe i kēlā 'ano mau'u, 'ōlelo 'ia he makalaoa?

JM: Ua 'ike wau kēlā 'ano mau'u.

LK: Ma hea?

JM: O, ma hea la wau i 'ike ai?

LK: Makalaoa.

JM: Yeah, I think ma kou 'ao'ao paha, Kapalaoa, 'Anaeho'omalua, kēlā wahi.

LK: Oh ma 'ō loa. Kou wahi ho'i, 'a'ole?

JM: 'A'ole, 'a'ole lo'a. I think kou 'ao'ao, yeah nui.

LK: 'A'ole maopopo.

JM: Because mālama lākou kēlā 'ao'ao e. Mālama [laughing; inaudible 456]...

LK: Pehea kēia koali, mea, kēia pōhuehue o kahakai, ho'ohana 'ia e 'oukou?

JM: Ho'ohana 'ia ke mākou hele mea, 'upena ku'u.

LK: 'O ia? Uhhh, i mea aha kēlā?

JM: I nānā ho'i ka i'a, "'Auē ke hele maila kēlā mea!" A holo i ka 'upena [laughs]

LK: O, mea hukihuki?

JM: 'Ae mea hukihuki a pa'ipa'i e. A nānā mai ka mea ka i'a, e iuē, kela walewale nei kēia pōhuehue e. Holo, 'a'ole lākou no'ono'o e pā'a ana lākou i ka 'upena! Holo ana mau, hihia i loko o ka

'upena. Nui ka i'a e. [pause]

LK: 'O ia paha ka mea kanu nui o kahakai ia manawa, o ka pōhuehue?

JM: Yeah. Pōhuehue me kēia...

LK: Naupaka?

JM: Naupaka.

LK: He aha ke kumu lā'au?

JM: Mamua, ko'u manawa, ulu kiawe and ulu niu, lau hala, 'o ia wale no ke kumu lā'au. O, me ke kou.

LK: Loulu paha?

JM: Loulu, kou, ulu kou, ulu hau. [pause]

LK: 'A'ohē heiau o kēia wahi, e 'anakala?

JM: Ua lohe wau, but, 'a'ole wau i 'ike ma hea.

LK: 'A'ole 'ike, e...

JM: 'A'ole wau 'ike.

CL: A'ohē heiau ko'a no ke kū'ula?

JM: 'A'ole wau 'ike.

LK: No ke kū'ula, lo'a i kou kupunakāne kēlā e?

JM: 'A'ole 'o ia, you know, because kēlā mau lā, po'e kū'ula, mea kapu e. 'A'ole hiki nā po'e 'ē hele ma laila. Ke kumu 'a'ole lawe 'ia ku'u mau kūpuna ia'u i nānā aku [laughs]...

LK: Mahea i mālama 'ia ai ke kū'ula?

JM: Hānai 'ia maloko o ke kai.

LK: Huh?

JM: Maloko o ke kai. Kai

LK: Ke kū'ula, i loko o ke kai?

JM: Yeah, kokoke i ka...pili...

LK: 'A'ole mea...he pōhaku anei kēia?

JM: Well, ua 'ano kū'ula, kū'ula mea ho'omake po'e, yeah. Yes kēlā 'ano kū'ula. Kahuna.

LK: 'A'ale, 'oko'a kēia. Kū'ula no ka i'a ea.

JM: Yeah ka i'a, 'ano pa'a ka i'a, ma ke kū'ula malalo. I 'ole, he'e 'ia 'oia [chuckles].

LK: No ka mea, ua mo'olelo mai 'oe ke kū'ula o kou kupuna kāne, 'a'ole 'oe puni. Hānai 'ia e? kēlā kū'ula?

JM: Oh yeah, hānai yeah. But, 'a'ole wau puni kēlā 'ano.

LK: Hānai i ka i'a e?

JM: Uhhh. But oh, 'a'ole wau puni, 'o ia ka hewa. Komo mai ka po'e Kalawina, ikaika ka ho'omana o ke Kalawina paha [laughs] [inaudible 491] No'ono'o wau pololoi ke Kalawina. Aia ke Akua ka mea nana e hana... A 'ōlelo mai ke Kalawina iā mākou. 'O 'Akamu me 'Ewa, hana 'oia i ka wahine a ke kāne, ai mua...

LK: Akā kēia māhele no ke kū'ula, mahea ia kū'ula i kēia lā?

JM: No more, 'a'ole wau 'ike.

LK: Ma hea kēlā pōhaku?

JM: Me he mea lilo, pau!

LK: Ma hea kāhi i waiho 'ia ai?

JM: Pili kēlā 'ae kahakai.

LK: Pehea kona nānā ana, kālai 'ia paha?

JM: 'A'ole. 'a'ole, pōhaku nui pālahalaha. Ki'eki'e me kēlā [gesturing].

CL: 'Ehā kapua'i ke ki'eki'e?

JM: Kekahi 'ehā, kekahi 'elima. And malalo, malaila lākou e

ho'okomo ai i ka i'a. Ho'okāhi manawa [chuckles], 'ike wau ka'u punihele e, 'ike wau i ko'u tūtū ho'okomo malalo e. You know ka manini, ka'u nānā a... Mahope, ho'i ko'u tūtū i ka hale, ho'i 'o ia heluhelu nūpepa e. Holo wau [chuckles], ko'u hele 'ana ma laila, nānā au, o kēia manakuke, I tell you, ua pau i ka 'ai 'ia. E ka manakuke o kēlā mau la, 'ai ma'ema'e lākou. Nānā i ka iwi, ohh, ua ma'ema'e. 'A'ole loa ka i'o maluna [laughs]. Oh—manakuke. Mai hea mai ka manakuke, mai Kina mai?

CL: 'Īnia.

JM: 'Īnia, ohh. Yeah, 'ōlelo wau i ku'u tūtū, "Nawai e lawe mai kēia?" "A, nā ka po'e e, lawe mai ma 'ane'i."

CL: Hiki iā 'oe ke hō'ike iā māua i ka wahi o kēlā kū'ula i kou mau lā 'ōpio?

JM: 'A'ole wau 'ike i kēia manawa, maybe kāhi manawa, ua pau, lawe i ke kai.

LK: Akā, mahea kēlā wahi?

JM: Ma Waipunalei, ma 'ō [gesturing to area between Waiakauhi and Ka'ūpūlehu]

LK: Ma 'ō, ma Ka'ūpūlehu e?

JM: Yeah. Ma kēlā nuku. Ho'okāhi, kēia 'ao'ao o kēia nuku, Kahuawai a 'o ia kēlā mea...Kahua ma waeae e. Then Mumuku ma'ō, and then Waipunalei ma 'ane'i. No'ono'o wau, 'o ku'u no'ono'o, "Waipuna-lei," 'ōlelo, "'A'ole! Wai-puna," puna koa'e kēlā. Wai-puna-lei." 'Oh, mahalo [laughs]. Ko'u no'ono'o Waipuna-lei.

But po'e, mea po'e kahiko, 'a'ole lākou wehewehe iā 'oe ka mana'o. Like me kēlā wahine no Waimea e. Ohh—pa'ana'au iā ia ka mo'olelo mai Waimea mai a Kawaihae. Gee, 'akamai kēlā wahine! Maopopo iā 'oe e [asking Larry or Chuck?], 'owai ka inoa o kēlā wahine? Ho-'oia ke ha'i mo'olelo, ho! piha kēlā lumi a...iā mākou. Nenea ke 'oe ho'olohe, 'oia ke wala'au ka mo'olelo, e wehewehe 'oia ka mo'olelo.

CL: E, Solomon ka inoa?

JM: Huh?

CL: Solomon?

JM: No, no, no, no.

CL: 'A'ole.

JM: 'A'ole, 'a'ole 'o Solomon. Poina wale ia'u ka inoa. No Waimea 'oia, no Kawaihae. Ka wahine no Kawaihae. Maopopo iā Larry. [pause]

'ōlelo wau iaia, no ke aha kahea 'ia 'o Kawaihae "damn fool?" 'ōlelo 'oia, "Aah—he mea kōlohe wale no kēlā. 'a'ole kēlā ka inoa pololoi, "Kawaihae damn fool." He mea haku 'ia kēlā.

CL: Akā, 'a'ole 'oe i 'ike i kekahi kū'ula ma kēia 'ao'ao, eh?

JM: Uhmm. 'A'ole wau 'ike. Ua hele 'oe i kēlā Bishop Museum ma Honolulu?

CL: 'Ae.

JM: Ua 'ike 'oe i kēlā po'e kū'ula? 'Ehā kū'ula pōhaku ai loko laila.

CL: 'A'ole au i 'ike.

JM: But, 'a'ole wau i nīnau nohea mai kēlā po'e kū'ula.

CL: Heaha... 'Owai ka inoa o kēia lae?

JM: Ma hea?

CL: He lae kēia.

JM: O kēlā lae ma'ō [pointing what direction; mark on an interview map], Mumuku.

CL: Mumuku?

JM: Uhhh. He makani kēlā, makani. A kahea 'ia kēlā lae, Mumuku, because pi'i 'oia me kēlā. Pā mai ka makani, po'i ka nalu i luna, kumu i kahea 'ia Mumuku. 'Ano 'ē ka inoa o ka po'e Hawai'i yeah. Gee...

CL: Pehea keia inoa, Kumukehu?

JM: Hmm?

CL: Kumukehu?

JM: Hmm [thinking].

CL: 'A'ole 'oe i lohe?

JM: 'A'ole wau i lohe. Uh-uhm. Hea ha kēlā, he lā'au, kumu lā'au kēlā?

CL: Ua kapa 'ia kēia [pauses]...

JM: Kahakai?

CL: 'Ae, ma ke'ia paha.

JM: Ohh? Kumulehu ka inoa?

CL: Kumukehu.

JM: Oh, Kumukehu, 'a'ole wau i...

CL: A i'ole Kumukea?

JM: Kumukea? 'A'ole wau i lohe kēlā.

CL: 'A'ole 'oe i lohe?

JM: 'A'ole, umh-uhm.

CL: Kekahi manawa, kākau hewa lākou.

JM: Yeah, kāhi manawa, hewa. Ka mea, 'a'ole pili i ka 'ōlelo, 'oia ke kumu. [pause] And then, ma 'ō aku Kalaemanō. [pauses]

CL: Ha'i hou 'oe i kēlā mau...

JM: Inoa [laughing].

CL: E kala mai ia'u [chuckles]. Ua hana hewa au i kēia mikini [chuckles].

JM: Oh [chuckles] Ahh. Kēia, ma 'ane'i, ke kākau ho'i 'oe ma 'ane'i [on paper] kēia pu'u, me kēia nei eh? Kēia 'o Kahuawai, 'oia kēlā...

CL: Kahuawai?

JM: Yeah, kēlā awa. And kēia wai ne'i nei, 'oia kēlā wahi 'o Wai-o-Kāne, wai pua'i kēia. Ai no hiki ma laila.

CL: 'Ae.

JM: And kēlā nuku mawaho nei [pointing which direction?; mark on an interview map], kēlā 'o Waipunalei. Waipuna-lei.

CL: 'Ae.

JM: And then ma kēlā 'ao'ao ma 'ō, 'o Mumuku, and then makai aku, 'o Maheawalū. And then, kēlā one 'ele'ele lō'ihi, 'o mea kēlā, Keonenui. Then Kalaemanō aku ma 'ō. [pauses]

Kalaemanō and, 'o mea aku, 'o wai kēlā o, loko nui malaila, o, Luahinewai [chuckles].

CL: Yeah.

JM: 'Ae, 'ano e no, kēlā inoa Luahinewai.

CL: A ma kēia 'ao'ao?

JM: 'A'ole maopopo kēiā 'ao'ao.

CL: Yeah.

JM: Because, ma kēlā 'ao'ao, Kūki'o e.

CL: 'Ae.

JM: 'A'ole maopopo. Mamua o, o, o, o mea, kēia 'ao'ao nei 'o Kūki'o, a poina wale ia'u kēlā, ho'okahi one, one ke'oke'o. Then Awake'e aku ma 'ō.

LK: Manini'owali ho'i?

JM: 'Ae, 'ae, Manini'owali, then Awake'e. Awake'e a Makalawena [chuckles]. But, mahalo wau iā Kamehameha, ua lilo 'ia kēlā wahi 'o Makalawena, he paka. Hiki ke po'e hele malaila, ho'onanea a you know. Mamake ka po'e kūkulu hokele, 'a'ole 'ae 'ia [laughs]. Mahalo iā Kamehameha e, o, ikaika no kēia 'Āina Bihopa eh. [pauses] Yeah, no'ono'o wau, ai no ku'u po'e kūpuna ola nei e, 'a'ale paha lākou 'ae i kēlā hokele [chuckles] Kona Village kūkulu malaila [laughs].

CL: 'A'ole?

JM: 'A'ole. But, ua hala lākou, pau e. Ho'i hou ka 'āina iā Kamehameha, ka mea 'Āina Bihopa e, kēlā.

LK: Mamua, 'anakala, uku kou mau kūpuna no ka noho 'ana?

JM: Ho'okāhi kalā.

LK: 'A'ole paha e?

JM: Ho'okāhi kalā, uku.

LK: Iā wai?

JM: Uku i ka mea hele mai 'ohi'ohi kalā.

CL: Ua ha'i 'oe ka inoa e? Kēlā mea?

JM: 'O wai?

CL: Ka mea a...hele mai 'ohi'ohi kalā.

JM: Po'e mamua kēlā 'ano kōho pāloka, na mākou no i koho iā ia e. Kākau kou inoa koho pāloka. Nana hele mai 'ohi'ohi kalā [chuckles]. Po'e mamua, hele lākou 'ohi'ohi i ke kalā, 'a'ole like me kēia au. Hele 'oe iā lākou e uku [laughs]. Mamua, 'a'ole. Na lākou e hele mai, uku 'oe iā lākou.

LK: Ua lohe 'oe i kēia inoa o Kumukehu?

JM: Kumukehu? Ma hea kēlā?

CL: 'A'ole maopopo.

JM: 'A'ole maopopo. Lo'a i uka kēlā i kēia 'āina?

LK: No, he nīnau kēia iā 'oe.

JM: 'A'ole wau maopopo, 'a'ole wau i lohe kēlā. [pause]

CL: Ua 'ike 'oe i ka...i kekahi akua lele ma kēia 'āina?

JM: 'Ike wau nui 'ino. But, mamua, puni wau he akua lele kēlā, but mahope mai 'a'ole, 'o hōkū kēlā. Hōkū [chuckles]. 'Ōlelo ka po'e Hawai'i, akua lele.

LK: 'Oko'a ke 'ano hōkū, ai ka hōkū i ka lani e?

JM: Ke ...pēlā lākou mea kēlā 'ano mea lele ma ka lani e.

LK: 'A'ole paha 'oe i 'ike, no ka mea 'o ke akua lele, lele 'oia a iluna o kou hale.

JM: 'A'ole wau 'ike kēlā. 'A'ole wau...

LK: i luna o ke kaupoko o kou hale, 'oia ka 'ōlelo 'ia mai.

JM: 'A'ole wau 'ike kēlā [chuckles]...

LK: Ka hōkū, hāpai i ka lani, ai luna loa.

JM: 'A'ole wau 'ike.

CL: Kekahi manawa, hā'ule ka hōkū, akā 'oko'a ka...

LK: 'Oko'a ke akua lele.

JM: 'A'ole wau 'ike kēlā.
 LK: Akua lele ai pili i ka honua.
 CL: 'Ae.
 LK: Pili i ka honua.
 JM: 'A'ole wau i 'ike kēlā, akua lele. Lohe wale no, but 'a'ale wau puni yeah. Aia a 'ike maka wau wale lā puni. Mamua, ho'okāhi manawa, hele mākou i Awake'e. Lohe mau ana wau i kēlā hale e, ke hele i loko, he lapu 'ia ana 'oe [chuckles]. Ho'okāhi lā, hele mākou i loko o kēlā hale, noho mākou ma laila mau hola, 'a'ole lapu 'ia mākou. Mahope, ho'i wau, 'ōlelo wau i ko'u tūtū, iā Mahikō, "E, 'o 'oe ho'opunipuni." "He aha?" "Hele mākou i loko o kēlā hale Awake'e, noho i loko, 'a'ale lapu 'ia mākou" [laughs]. 'Ōlelo 'oia iā mākou "Oukou, po'e 'ōpiopio, po'e keiki wale no. 'A'ole 'oukou maopopo e."
 LK: [speaking to Chuck] Kokoke holo ma laila.
 CL: 'Ae
 LK: E noho paha, e hele ma kēlā 'ao'ao.
 CL: E hele paha ma kēlā 'ao'ao.
 LK: 'Ae. E 'oni paha 'oukou, 'anakala.
 JM: Uhmm. [641-42]
 [tape off, depart from interview site, and begin driving tour along the new paved public shoreline access trail to Kūki'o]
 JM: Maika'i ke ala nui e?
 CL: 'Ae.
 JM: O-nānā...
 LK: Huh?
 JM: Mamua, 'a'ole lo'a kēia 'ano ala nui. Pōhaku me kēlā [pointing to the lava on the side of the trail] [chuckles].
 CL: 'Ae.
 JM: Kēia manawa, ho! nānā i ke ala nui.
 CL: Ua 'ike 'oe i ke kūpe'e ma ia wahi, mamua?
 JM: Mamua, nui, but kēia manawa 'a'ole paha, pehea la, 'a'ole wau 'ike. Mamua, nui ke kūpe'e.
 CL: Ma nā pōhaku, ai'ole ma nā a... ma ke one?
 JM: Ma ka pōhaku kāhi manawa, eu ma uka ma ke one.
 CL: Ma kēia wahi [specify location on interview map]?
 JM: Ma 'ō, ma lalo.
 CL: E! [motor of golf cart running in background] Lo'a kēlā kūpe'e ma nā wahi a pau o kēia kahakai?
 JM: Well, mamua, but kēia manawa... E! [drives over a bump] Larry, mahope moku kēia taia [laughs]. [pause]
 LK: Pehea kēia ka... ma kēia kahakai 'oukou e hele wāwae ai?
 JM: Yeah.
 LK: A hiki i Kūki'o?
 JM: Kūki'o, yeah.
 LK: Uh?
 JM: Uh-hmm.
 LK: Malia ua uhi 'ia kēlā alahahele, kēia ke ala kahiko [according to the sign put up by Hualalai Development Corporation] a kākou e hele nei.
 JM: Ua uhi 'ia paha, 'a'ole wau maopopo.
 LK: Hana 'ia maila kēia...

JM: Mea pā'ani kinipōpō, kēia 'ano golf course. Mamua, a'ole lo'a ka golf course ma 'a'ane'i nei [chuckles].

CL: 'Ae

[group laughs]

JM: Kēia manawa, a-kaila maila 'o Hawai'i nei, golf course, nāā. 'Akamai kēlā kanaka yeah [referencing some one else in the vicinity], kau kona mea ma luna eh?

CL: 'Ae.

JM: Lo'u, lōkāhi a [inaudible ? 670] ...ka pau kīloi iloko pau [chuckles].

LK: E hana la, ua maka 'ia.

JM: Ua ho'oponopono kēia ala nui, 'ano ho'omaika'i, ho'onaninani [laughs]

CL: Eh.

JM: O-mahalo wau kēlā mau...

LK: Nānā 'oe iā Kūki'o.

JM: Kēlā po'e kaikamāhine 'ekolu ai no lākou mālama nei ko lākou 'āina.

LK: Huh? A pau kēlā. Ua lilo 'o Kūki'o e?

JM: 'A'ole e? Ua lilo?

LK: 'Ae.

JM: Kū'ai kēlā po'e kaikamāhine?

LK: 'Ae, pau.

JM: oh, you wait when I see...

LK: Kaikamahine au e no'ono'o nei no...

JM: Kēlā kaikamāhine 'o Stillman.

LK: A pau i ka make!

JM: 'Ekolu.

LK: Pau i ka make!

JM: O Mary, o-poina wale iā 'elua po'e.

LK: Po'e kahiko kēlā, mamua.

JM: 'Ekolu, 'ekolu lākou.

LK: Yeah but, kēlā, ua 'o'o mamua ou.

JM: No, no, no. Ho'okāhi kaikamahine, like ko māua makahiki.

LK: Like me 'oe?

JM: Yeah.

LK: Pau paha i ka hala.

JM: No, mea, Kūki'o, no lākou kēlā 'āina...

LK: Oh, kēlā mau 'āina, hiki iā 'oe ke helu mai nā inoa. 'Ike 'oe kēlā ulu paina ma 'ō loa, 'anakala?

JM: Ma hea?

LK: Ai ma 'ō o...i 'ō loa ma ka...makai o Kū'ili, 'o ia paha 'o Makalawena e?

JM: No, Awake'e e kēlā?

LK: 'A'ale... 'O Awake'e?

JM: Awake'e.

LK: A ma 'ane'i mai paha?

JM: Manini'owali ma 'ane'i mai.

LK: Manini'owali ma 'ō, no laila, Kūki'o kēia lae nei?

JM: Me kēlā ulu lā'au there, Kūki'o kēlā.

LK: 'Ae.

CL: Mahea 'o Manini'owali?

JM: 'Ae o loa kēlā wahi, one ke'oke'o kēlā...
 CL: E, e. A'ohe lā'au?
 JM: 'A'ole, 'a'ole.
 LK: A ua ho'omaka 'oe no'ono'o, 'owai la ka inoa o kēia one ke'oke'o mamua nei? Poina e?
 JM: Poina, 'a'ole wau maopopo.
 LK: Poina 'oe ka inoa o kēlā wahi?
 JM: Ummm. O nui kēia bus i 'ō mai nei, po'e tourist paha. Yeah. tourist. O, piha. [pause]
 LK: Ke hiki aku nei kākou i nā lā o ke kau wela.
 JM: Ummm.
 LK: Ho'i mai ka mālie.
 JM: Ho'i mai.
 LK: E kū nei kēlā pā ma'ō [pause]. Mamua o kēia kahua kau ka lepa, 'oia ke kumu lo'a kēia 'ano ala hele maika'i a mākou.
 JM: 'Ae, yeah na kēlā po'e [inaudible ? 710-11]. Maika'i kēia ala nui.
 LK: He wahi kaha 'ili'ili ke'ia, 'anakala ma 'ane'i? 'A'ohe paha inoa o kēia wahi. Inoa paha, 'a'ole...
 JM: Lo'a inoa, but...
 LK: Po'e kahiko e?
 JM: Ummm. Po'e kahiko, nā wahi li'ili'i, o, inoa ko lākou.
 LK: 'Ae, inoa ko lākou. [pause] Ke nānā wale nei au i loko o ke kai. [pause] 'Ae, he inoa no paha ko kēia wahi mamua. [pause] Koho wai paha ko kēia mau wahi kekahi, lua wai li'ili'i.
 JM: Huh?
 LK: Kēia po'e 'ano wahi.

[pause]

LK: A he hale ko lākou, e, mamua?
 JM: 'Ae.
 CL: Kokoke i kahakai?
 JM: Ma kēlā ulu lā'au ma 'ō.
 CL: E.
 JM: Hale malaila mamua. Kona 'ohana mālama kēia wahi mamua. 'A'ole paha 'oia mālama nei kēia manawa.
 LK: 'O Kamaki?
 JM: Yeah, Kamaki.
 LK: Ko'u mana'o, pau ka 'āina i ka lilo.
 JM: Oh, kū'ai 'ia, hmm.
 LK: He 'ano wai hapa kai.
 JM: Wai hapa kai. [near Waiulu ? specify on interview map] Gee, kēia ala nui, nānā, maika'i e, ahh.
 LK: Hmm. 'Ae, like me kou 'oukou manawa, 'aue, hele paha 'oukou i ke kakahiaka nui, i 'ole wela.
 JM: 'Ae.
 LK: E hele ma ke ala hele, e?
 JM: Hele kakahiaka nui.
 LK: Ke hele i kēia 'ano manawa, o-
 JM: Wela. [pause] O, po'e ma 'ō [chuckles], nui ka po'e ma 'ane'i nei. Māmāke lākou hele mai kēia 'ano wahi kahakai e?

CL: 'Ae.
 JM: 'A'ole piha nā po'e like 'ole [chuckles]
 CL: Maopopo iā 'oe ka palena mawaena o Kūki'o me Ka'ūpūlehu?
 JM: Ke aha?
 CL: Ka palena.
 JM: Ka palena pau?
 CL: 'Ae.
 JM: Ma waena nei kēia 'aina, e? Kēia, kēia ke hele nei kākou i Kūki'o. Kēlā Kūki'o.
 LK: O Ane Una e, ka mea hope i noho ma kēia 'aina e?
 JM: 'Ae, kia'i kēlā no 'oia ka mea nana i mālama kēlā 'aina.
 LK: Pehea no ma Makalawena e? Noho 'oia ilaila?
 JM: Well, ko lākou 'aina kēlā, hānau 'ia malaila.
 LK: O, he kaikamahine...?
 JM: Hānau lākou ma..
 LK: Punihaole?
 JM: 'Ae.
 LK: Akā, ua mālama 'oia i kēia wahi mamua no Maguire mā e?
 JM: Yeah, 'ohana Maguire.
 LK: But, male 'oia i ka Pilipino e?
 JM: Yeah, 'oia ka hope loa i hala e?
 LK: Ka hope, 'oia ka hope i noho i kēia wahi.
 JM: Yeah.
 LK: Noho pa'a.
 JM: Noho pa'a ma 'ane'i.
 LK: Aia kona ki'i i loko o kēlā puke.
 CL: 'Ae.
 LK: Yeah. 'O Ane Una.

[portion omitted about turning the golfcart]

JM: ...loko i'a.
 CL: Ma kēlā 'ao'ao?
 JM: Yeah, kēia 'ao'ao nei.
 CL: E.
 JM: Kēia one [speaking of a specific location - identify on interview map].
 CL: 'Ae.
 JM: Loko i'a ma laila.
 CL: 'Ae.
 JM: Loko i'a ma laila, nui nā punawai.
 CL: E.
 JM: 'Anae, ka 'ama'ama, 'ano i'a like 'ole.
 CL: Nui nā hale i laila mamua?
 JM: No, mamua, 'o kēlā 'ao'ao wale no, ma kēlā ulu lā'au ____.
 CL: E.
 JM: 'Oia wale no.
 CL: Ho'okāhi wale no hale?
 JM: Ho'okāhi 'ohana Maguire, Kilimana, Stillman. Ko lākou 'aina kēia, hele maila, ho'omaha e. Ho'omaha ke kula a hau'oli nā keiki, hau'oli lākou ho'i i kahakai e. Moloa no lākou i uka hele i ke kula [laughs].

CL: E like me 'oe e?
 JM: 'Ae. Ho'i wau i uka o- [pause]. I kēia manawa 'a'ohē po'e, e? kēia wahi.
 CL: 'Ae.
 JM: Ka'ūpūlehu, hokele e [chuckles]. O-
 CL: Ua kipa 'oe i laila?
 JM: Mamua.
 CL: Kēlā hale ilaila?
 JM: Yeah. Hele mākou ma 'ane'i, holoholo.
 CL: 'Ae.
 JM: Pau, ho'i. Pau, hele mai lākou ma 'ō, holoholo, a pau ho'i mai [chuckles].
 CL: E.
 JM: 'Ae. Kipa wau i kēia wahi.
 CL: Kipa mau?
 JM: Kipa mau. Because mākou hele wāwae mai Ka'ūpūlehu mai, hui me lākou, hele, Makalawena, aia ma laila ke kula e.
 CL: 'Ae.
 JM: Kula haole, hale kula haole.
 CL: Akā, 'o 'oe, 'a'ole 'oe i hele i laila e?
 JM: No ke aha?
 CL: Makalawena?
 JM: No, hele mākou i ke kula.
 CL: I ke kula?
 JM: Yeah, mai ka papa 'ekāhi, a hiki i ka papa 'eono, then ho'i wau ma uka e. 'ehiku, 'ewalu, 'eīwa, 'umi, 'umi kumākāhi, kula ki'eki'e. Kēlā mau lā, ho'okāhi wale no kula ki'eki'e e. 'O ia ke kula o Kona waena.
 CL: 'Ae.
 JM: Kēia mau lā, nu nā kula ki'eki'e. Ko mākou manawa, 'a'ole. Kau 'oe ma ka bus, a lawe 'ia 'oe i Kona waena kula.
 CL: Huikau wau, ua hele 'oe i Makalawena i ke kula?
 JM: Ummm.
 CL: A ua hele 'oe i Pu'uanahulu kekahi?
 JM: No, ke wau ho'i i uka, me ko'u po'e mau... mama, papa e, 'ohana...
 CL: 'Oia ka manawa...
 JM: 'Oia...

Tape 2, Side A

CL: 'Ōlelo haole ma kēlā kula kekahi?

JM: Oh, he kula haole kēlā. Ma Makalawena.

CL: Nā kula a pau i kēlā manawa, eh?

JM: No, kēlā manawa 'o Makalawena wale nō lo'a ke kula haole. And then aia ma ho'i pi'i mau _____ i ke kula haole, Pu'uanahulu, Kalaoa, _____, Honokohau, Hōlualoa, _____, Konawaena. Konawaena, 'o ia ke kula ki'eki'e. Hele ma ku'u wā, ala kakahiaka nui, oh boy. Hola 'eono, hele, kū ma waho. Kali i ka bus, hele mai ki'i iā 'oe.

Ke 'a'ole 'oe hele ma leila, hoh, ne'e mei ka maka'i. No ke aha 'oe 'a'ale hele i ke kula? Oh, hele mai kū ma waho, 'a'ohe bus.

CL: Kau hele 'ana i ke kula ma Pu'uana'hulu, ka papa hea? Ka papa 'ehia?

JM: Papa 'ekahi. 'Ekahi, 'elua, 'ekolu, 'ehā.

Kēlā mau lā ho'okahi wale nō kumu, eh? And kanalima po'e haumāna. Kēia mau lā, oh, iwakaluakūmālima, 'elua kumu, eh? Mamua... and ke kumu kēlā mau lā, 'emi ka uku. Only iwakāluakūmālima kālā o ka mahina. But nui ke kālā i kēlā manawa. Iwakāluakūmālima kālā nui. Kēia manawa, 'a'ole lawa kēlā me kū'ai i ka laiki nāu. 'A'ole lawa kū'ai mea'ai, eh?, no kou 'ohana, but mamua... Mamua iwakālua paona laiki, you know, ka 'eke laiki, iwakālua paona, only hapahā. Hapahā wale nō.

CL: Eh, hapahā kālā?

JM: Yeah, hapahā, twenty-five cents. But kēlā mau lā, nui kēlā, twenty-five cents. Keia mau lā, 'a'ole. 'A'ole lawa. Li'ilii wale nō kēlā.

Oh, hele aku nei 'oia. Kīloi 'upena.

CL: Oh, ua lawe mai 'oia i kēlā.

JM: Yeah, ua 'ike wau hāpai ana 'oia i kona 'upena. Maika'i kēlā.

[bit about private schools and speech omitted/ tape recorder turned off and then back on]

...kāluakūmāono, 1926. Ko'u kupunakāne, 'umikūmāiwa iwakāluakūmākahi paha. But ko'u kupunawahine, oh, make 'oia hānele 'umikūmaona paha makahiki. Mālama 'oia i kona kino, 'a'ole 'oia 'ai i nā 'ano 'ōpala like 'ole. Ma'ema'e kona mea 'ai. Yeah, keia au, 'oe 'ai 'opala 'auē. Ko kino 'a'ole hiki ke lawe hou piha, ma'i, eh?

CL: Kou kupunawahine, ua hala 'o ia ma Ka'ūpūlehu?

JM: Ma Ka'ūpūlehu, kanu 'ia i loko o ke ana. 'Ae.

CL: Noho 'oe i laila i ia manawa (JM: Yeah), 'a'ole 'oe i ha'alele?

JM: 'A'ole.

CL: Ua ha'alele mua 'oe ma mua o kona ha'alele 'ana?

JM? 'O wai?

CL: Ma mua o ka hala 'ana o kou kupunawahine, ua ha'alele 'oe iā Ka'ūpūlehu?

JM: Ua ha'alele wau hele i ke kula, kula haole. Cause kēlā mau lā ke 'a'ole 'oe hele i ke kula, ho'opa'a 'ia 'oe e ka maka'i. Kīloi 'ia 'oe i loko o ka hale nō. Hale pa'ahao.

CL: Akā 'a'ole 'oe i ha'alele loa.

JM: 'A'ole.

CL: Ma hope o kona hala 'ana.

JM: 'Ae. Ua 'ōlelo ku'u kupunahine ia'u, hele ho'omanawanui, hele a ho'opa'a ka 'ōlelo haole. Ma keia mua aku ko 'oukou noho 'ana, 'a'ale like ana me ko mākou noho 'ana. Nā 'ōlelo Hawai'i, na 'ano mea. Keia mua aku 'ōlelo 'ia nō 'oukou ka 'ōlelo haole. Ke 'a'ale hiki iā 'oe ke 'ōlelo haole, 'a'ale lo'a ana iā 'oe kekahi hana maika'i. Mamake 'oe hele ho'olepopo mikiau, i loko o ka mahikō? 'A'ole. Well, hele i ke kula. Ho'omanawanui. Ho'opa'a, ha'awina. So, hele wau i ke kula, puka mai ke kula ki'eki'e mai. Hele wau i Honolulu a huli hana, lo'a ia'u ka hana me Hackfield, eh? American Factors. Ma laila wau i hana ai i hiki i ko'u retire 'ana. Keia manawa ke 'ohi kālā nei wau mai Amfac, then he veterans World War II, eh?

CL: Ma hope o ka hala 'ana o kou kupunawahine, ua ho'i hou 'oe i Ka'ūpūlehu?

JM: No, no. Kēlā manawa ua lawe 'o mea, 'o 'Āina Bihopa. Ho'iho'i kēlā 'āina iā lākou. Bishop. 'A'ale 'ae 'ia mākou ho'i hou ma laila, no.

CL: 'O ia ke kanaka hope i noho i laila? (JM: 'O wai?) kou kupunawahine?

JM: Yeah, 'o ia ka hope loa. Pau. Then lawe 'o [Bishop].

CL: 'A'ole po'e 'ē a'e.

JM: 'A'ole, 'a'ole. Until they been kūkulu i kēlā hōkele.

109 CL: A pehea nā hale?

JM: Well, 'o ko mākou hale, ke mea hale hope loa. Helele'i paha. Hale mau'u. And 'elua a'u kēkake. Ka'u mau kēkake punahele kēlā. Ho'okahi 'ēkake 'ele'ele kāhea wau iāia Nika. Ho'okahi 'ēkake ke'oke'o kāhea wau iāia Kāpena. 'O ia ke alaka'i, eh? i uka ana. Hea ma 'ō ma kēlā __. Maopopo ia'u, eh? Aia 'oia i ka puka pā. Peku kona wāwae. Lele 'oia i ka puka pā e komo ai i loko. 'Akamai ka po'e kēkake i kēlā mau lā.

CL: Mamua, i kou 'ike mua 'ana, kou maopopo mua 'ana, 'ehia hale, 'ehia 'ohana ma Ka'ūpūlehu?

JM: Ka 'ūpūlehu, nui ka 'ohana ma mua ma laila. Kanakolukūmāono paha 'ohana. Ko'u manawa kēlā. Mamua aku o kēlā 'oi aku ka nui. But ko'u manawa.

CL: He hale no na 'ohana a pau, eh? (JM: 'Ae, 'ae.) Hiki iā 'oe ke ho'omaopopo i nā inoa o kēlā mau 'ohana?

JM: Kekahi. Well, kekahi pōina ia'u, lo'ihi loa, eh? Ka 'ohana maopopo I know the Punihaole, Mahikō. 'O wai hou a'e. Ka'uluwale and Nā'ai, Kapae and Punilei, and Haihā. Nui a'e, but pōina wau i ko lākou inoa. 'A'ole ho'omaopopo.

CL: Kēlā kanaka 'o Na'ai ua 'ike 'oe iā ia?

JM? 'Ae.

CL: A 'o Mahikō, 'o ia kou kupuna, eh?

JM: 'O ke kāne mea kēlā, 'ekolu a ko'u kupunawahine. 'O ia kāna kāne helu 'ekolu. [bit omitted by request of informants] Ma kāna wahine mua loa'a iā ia 'ehā keiki. 'Elua keikamahine, 'elua keiki kāne. But me ko'u tūtū 'a'ole. 'A'ohe keiki.

[paragraph omitted by request of informants]

(rest of tape in English)